

Did Farrah left Purvashasb or not?*

seyed khalilollahi, sara¹

Dr. Mohsen Abolghasemi²

1. Introduction

In the history of different races and nations, myths have varied functions and they have never faded; but, they have changed their way and function. Many researches are done on Farrah and its types, but none of them has studied Farrah of Zoroaster's father, his cruelties against his son and transfer of Farrah from mother to Zoroaster. However, public opinion is that in the case of even a small mistake or misguidance, Farrah turns away from the person; in no text, it is noted that Farrah leaves Purvashasb.

In this paper, the question is why, despite the public opinion about Farrah that in case of mutiny or bad deed it leaves its owner, there is no text about Farrah leaving Purushasb. In this research, by studying Farrah, its traits and functions, manners and causes of Farrah leaving its owner are studied. Here, Purvashasb's Farrah, what effect it had on his life and why Farrah didn't leave Purvashab are surveyed.

Two points highlight the importance of this research. The first is the lack of research on Purvashasb and the fact that the concept of Farrah,

*Date received: 29/08/2018
Email:

Date accepted: 28/05/2019
sarakhilollahi@gmail.com

1. **phD student in Iranian ancient culture and languages, Department of science and research branch, Islamic Azad University, Tehran,Iran**
2. **professor, faculty member of Iranian ancient culture and languages, department of science and research branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran**

as one of the most basic Zoroastrian concepts, will be clearer by fundamental research, especially on a person such as Purvashasb, father of Zoroaster, who is one of the first people who owned Farrah. To this end, by looking at the concept of Farrah and its characteristics, the cases cited are analyzed with the analytical study of library sources. The general method of research was to analyze and compare the first hand and the second hand texts about the father of Zoroaster, Purvashasb. Based on these sources, Purvashasb's Farrah, its characteristics and its maintenance with him was studied.

2. Methodology

Farrah is a cosmic and Izadi force and a brilliant aura. An Izadi light that has been deposited in its owner and gives him long life, triumph, power, wealth and good fortune. Farrah is also the shining symbol of the ideal king and the glowing symbol of the kingship. Farrah is related to celestial stars of Ahurmazda, Amashaspandan and gods and is associated with the concept of a life-giving force with the waters of the Farahkart sea and the Hirmand River, haoma and seeds and semen of the living creatures. Therefore, Farrah has a fetal and seminal concept in which the elements of the semen of life are known. So, Farrah is a part of the essence and divinity that assigns humanity to man. The relation and correlation with the light is of great importance because the material and spiritual faces of Farrah are signs of the light and aura. In the history of Zoroaster, Farrah also appears with light, brightness and fire. In the story of the birth of Zoroaster, Farrah, has become apparent in the form of the fire that propagates light. This fire came from eternal brightness, and forty-five years before Zoroaster reached Ahuramazda, it merged with the Zoroaster's mother, and Farrah was combined with fire in Zoroaster's mother. Farrah appears differently at the time of leaving its owner. For example, it parts with Jamshid as a bird (namely *vārəyna*-); it also

follows Ardashir in form of a ram. But, about the existence of Farrah in the father and mother of Zoroaster and why, despite the complicity of Purvashasb with demons to destroy Zoroaster, Farrah doesn't leave Purvashasb.

3. Discussion

Purushasb is the father of Zoroaster and the son of the Patiritarasb of the family of Sepitman. He was the fourth person to squeeze haoma and as a reward of his good deeds, he had a son named Zoroaster. After marrying Dughdu, for years he wished to have a son. Athron, Arteshtar and Vastriush were his son. That's why Amshaspands Bahman and Ordibehesht appoint Purvashasb to search haoma. Purvashasb travels to the Daeti River. Surprisingly, he reaches that tall tree. He takes haoma and takes it to Dughdu and gives it to her. Purvashasb grinds the haoma that contains frawahr of Zoroaster and mixes it with cow's milk. Purushasb and his wife drink from this milk mixed with haoma. Farrah which is in the body of Dughdu, Combines with fouhar and body of Zoroaster and by the intercourse between them, the sprout of Zoroaster is conceived. At the time of his birth, Zoroaster laughs instead of crying; demons deceive his father that his son is crazy, so Purvashasb tries to kill his own son Zoroaster. Here, a few points are notable: First, the laughter of Zarathustra after his birth, the stopping of spells and the death of the magicians who had wounded Zoroaster during his childbirth and childhood, Zoroaster's return to the wizards by his father in order to kill him and salvation of Zoroaster from these disasters, were all miracles to show how Zoroaster is great and extraordinary. This wasn't the only cause of the happiness of Purvashasb. He believed that the divine Farrah, that Ahuramazda had given to Zoroaster, was the guardian of Zoroaster's soul. It was so powerful that, in addition to the owner of Farrah, his

close relatives, relatives and animals were protected against various disasters.

Second, although magicians erred in belief of Purvashasb in his son, as he himself called for the magicians to kill his son, and in order to compensate for the disasters that occurred in the miracles of Zoroaster to magicians and demons, Purvashasb gave to the magicians; but as Ebrahim (peace be upon him), who wanted to kill Ismael, knew that whatever the outcome would be, the will of God would turn it to a good result. Purvashasb believed that there would be no harmful event for his son, and the divine Farrah of Ahuramazda always guarded him. In this regard, the good thought of Purvashasb is superior to his deeds. Although he has an unpleasant attitude towards his son, his thought is benevolent and his deed is not in contradiction with his duties.

Third, undoubtedly Purushasb loved his son, Zoroaster, because he was the source of his life and the rewards of his sufferings. Moreover, the life of Zoroaster was combined with the life of Purvashasb in all aspects. Zoroaster, who had a divine Farrah since childhood, objected to the unpleasant deeds of his father and made him aware. This controversy was not only due to the dishonest acts of Purvashasb against his son, but as part of the tasks of Zoroaster as the future prophet.

Fourth, we know that when Zoroaster was seven years old, the wise and smart Barzin Koros went to Purvashasb's house and asked him to send Zoroaster with him as a child who deserves to be well-off and kept away from evil. Purvashasb did so, and Zoroaster was freed from the devil and magic for years. If Purvashasb really wanted his son to be killed, he would not have accepted the offer of keeping Zoroaster away from the demons and magicians.

4. Conclusion

In conclusion, based on the findings of the research, since in the Avesta, there are three types of Zoroaster's Farrah, Kiani Farrah and Iranian Farrah, and moreover, in the Pahlavi texts and Shahnameh Izadi Farrah, people's Farrah and also Iranshahr Farrah are noted, it's concluded that although, apparently, Purvashasb is deceived by demons and intends to kill Zoroaster, but there is no point in text that refers to Farrah leaving him. This can mean that Purvashasb did not enjoy the blessings of the Farrah from the beginning, and leaving Farrah was for those who needed the divine legitimacy and approval, which is especially true for the kings. According to the ideal king notion, when a king was misguided, his people were also misguided. This is while Zoroaster's father has no position and only by fulfilling his duties and good deeds has gained the merit of general Farrah; his wish is fulfilled and he is given a divine son. In addition, Purvashasb submits to heavenly test to kill his son, in order to more than before reveal the miracles which were sign of prophecy of Zoroaster. The story of Purvashasb and Zoroaster is not a story of murder and bloodshed, which leads to the loss of general Farrah, but it is a story of his sacrifice and submission, as the same is happening between Prophet Ibrahim and his son, Ishmaeil.

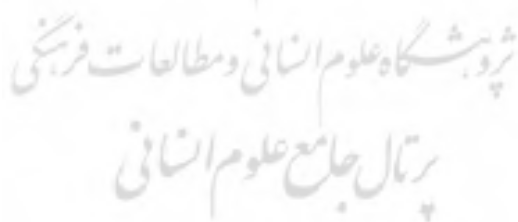
Key words: Myth, Ancient Iran, Purvashasp, Zoroaster, Farrah

References [In Persian]

- Ahmadvand, Sh., et al. (2016). Understanding and evolution of Divine Farrah from Sassanid to Islamic period. *Journal of Historical Sociology research (Institute of humanities and Cultural Studies)*. 6th year, Vol. 1, spring and summer, 1-30. [In Persian]
- Amuzegar, Zh. (2007). *Mythological history of Iran*. Tehran: The Organisation for Researching and Composing

- University Textbooks in the Humanities (Samt). [In Persian]
- Amuzegar, Zh. (2008). *Language, culture, myth*. Tehran: Moein [In Persian].
 - Amuzegar, Zh., & Tafazzoli, A. (2007). *The myth of life of Zoroaster*. Tehran: Babol Bookstore. [In Persian]
 - Azarpay, G. (1972). Crowns and some royal insignia in early Iran. *Iranica Antiqua*, 108-115.
 - Bahar, M. (2007). *Research on mythology in Iran*. Tehran: Agah. [In Persian]
 - Bailey, H.W. (1971). *Zoroastrian problems in the 9th century books*, London: Oxford.
 - Corbin, H. (1954). *Terre celeste et corps de resurrection d'après quelques traditions Iraniennes (Mazdeisme, Ishraq, haykhisme)*. Zurich: Eranos Jahrbuch 22.
 - Farnbagh Dadegi. (2011). *Bondahesh*. (M. Bahar, Trans.). Tehran: Tous. [In Persian]
 - Gholizadeh, H. (2015). Divine Farrah and How to safeguard it until the Safavid era. *Quarterly of Stylistics of Persian Poetry and Prose*. 8th year, 30, 236-256. [In Persian]
 - Gholizadeh, Kh. (2008). *A dictionary of Iranian myths*. Tehran: Pars Website of Translating and Publishing Books. [In Persian]
 - Gnoli, G. (1999). Farr(ah), In E. Yarshater (Ed.). *Encyclopaedia Iranica*, Vol. IX, New York: Bibliotheca Persica.
 - Gnoli, Gherardo (2012). Farr/Farrāh (S. Anvari, & S. Razi, Trans.). *Seven Heavens Journal*, 53, spring, 101-118. [In Persian]
 - Moghimi Zanjani, Sh. (2013). Esmaeili Imam Naserkhosro and ideal kingship in ancient Iran. *Institute of Political Sciences*. 8th year, 3, 185-208 [In Persian]
 - Mojtabaei, F. (1973). *The beautiful city of Plato and the ideal kingship in ancient Persia*. Tehran: Association of Ancient Iran Culture (in Persian).
 - Pourdavoud, E. (1977). *Yashtha* (B. Farahvashi, Rev.). 3rd edition. Tehran: University of Tehran (in Persian).

- Pourdavud, Ebrahim. (1998). *Yashtha* (Vol. 2). Tehran: Asatir. [In Persian]
- Pournamdarian, T. (1996). *Mystery and mystic stories in Persian literature*. 4th ed. Tehran: Scientific and Cultural. [In Persian]
- Rashed Mohassel, M. (1987). *Selections of Zadsparm*. Tehran: Institute of Cultural Researches and Studies. [In Persian]
- Rashed, M. (1989). Farr and Farrah in Shahnameh. *Journal of Literature Researches of Faculty of Literature and Human Sciences, Ferdowsi University of Mashhad*, 86, 87, 357-376. [In Persian]
- Sudavar, A.. (2004). *Divine Farrah in the Religion of Ancient Kings of Iran*. Tehran: Ney [In Persian]
- Zarshenas, Z. (2001). *Researches on Middle Eastern Iranian languages*. Tehran: Frawahr. [In Persian]

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال هجدهم، شماره سی و ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

فره از پوروشسب روی برتافت یا برنتافت؟*

زهرا سیدخلیل‌اللهی (نویسنده مسئول)^۱

دکتر محسن ابوالقاسمی^۲

چکیده

اسطوره‌ها در تاریخ اقوام و ملل گوناگون، کارکردهای متفاوت و متنوعی دارند و تاریخ حیات آنها هیچ‌گاه رو به زوال ننهاد، بلکه از سبکی به سیاق دیگر درآمده و نوع کارکردش متفاوت شده است. در زمینه فره و انواع آن، مطالب زیادی نگاشته شده است اما در کمتر یادداشت و مقاله‌ای به فره پدر زردشت، ظلم‌هایی که پدر بر زردشت روا می‌دارد و انتقال فره از مادر به زردشت نوشته شده، درحالی که باور عموم بر این است که در صورت اندک لغزش و گمراهی، فره از فرد مورد نظر روی برمی‌تابد ولی در متون، به روی برتافتن فره از پدر زردشت اشاره‌ای نشده است. این نوشتار بر آن است تا به شیوه توصیفی-تحلیلی و براساس داده‌های کتابخانه‌ای به نتیجه قابل قبولی در این خصوص دست یابد و به این پرسش پاسخ دهد که چرا فره از پدر زردشت روی برتافت؟ یا چرا در منابع به آن اشاره‌ای نشده است؟ از آنجا که فره، در اوستا انواع مختلفی از قبیل فرّ کیانی، فرّ ایرانی و فرّ موبدی، و در متن‌های پهلوی افزون بر اینها فره ایزدی، فره شاهی، فره دین، فره ایران‌شهر و فره همگان و... نیز آورده شده است، این اشاره‌نشدن می‌تواند بدین سبب باشد، که برتافتن فره، برای کسانی بوده که به مشروعیت و تأییدیه الهی؛ یعنی برخورداری از موهبت فره ایزدی و فره کیانی نیاز داشتند که مخصوص پادشاهان بوده است؛ از سوی دیگر، پوروشسب به سبب خویشکاری و با برخورداری از فره همگان و با نیروی معجزه‌آسای هوم، فرزندی شایسته چون زرتشت می‌یابد. پوروشسب با علم بر اینکه فره ایزدی فرزندی، نگاهبان وی خواهد بود، بظاهر در راه نابودی فرزندش قدم برمی‌دارد تا بیش از پیش، نشان معجزات پیامبری زرتشت آشکار شود.

واژه‌های کلیدی: اسطوره، ایران باستان، پوروشسب، زرتشت، فره.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۰۳/۰۷

sarakhalilollahi@gmail.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۶/۰۷

نشانی پست الکترونیک نویسنده:

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و زبانهای باستانی ایران، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران

۲. عضو هیأت علمی فرهنگ و زبانهای باستانی ایران، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران،

ایران.

۱. مقدمه

اسطوره‌ها روایت‌های نمادینی هستند که رابط بین طبیعت و ماورای طبیعتند. روایت‌های نمادینی که همواره هاله‌ای از ابهام و راز محور اصلی‌شان را تشکیل داده و ما نمی‌توانیم برای اساطیر، زمان و مکان تعیین کنیم، چراکه با این کار آنها را از حالت اسطوره‌ای خارج و به تاریخ بدل کرده‌ایم. با وجود این، اسطوره‌ها همواره در گنه ذاتشان رموزی را با ما در میان می‌گذارند که توجه و تأمل موشکافانه در عمق آنها، رهاوردهای تازه‌ای از مفاهیم به روی ما می‌گشاید؛ برای نمونه اسطوره فرّ ایزدی بیانگر مشروعیت الهی بوده که همچنان در دوره اسلامی نیز به حیات خود ادامه می‌دهد اما با بازپرداختی اسلامی (قلی‌زاده، ۱۳۹۴: ۲۰۲).

این درحالی‌است که اسطوره‌ها در جایگاه‌های گوناگون نقش‌های متفاوت و کارکردهای متنوعی دارند. کتاب‌ها و مقالات بسیاری در خصوص فرّ، انواع و بروز آن در متون گوناگون نگاشته شده‌است اما سؤالی که دغدغه نگارنده پژوهش این جستار بود، روی برتافتن این فرّ، از صاحبان آن بود. در اسطوره‌ها نمونه‌های بسیاری از فرّ و انواع آن مطرح است، اما یکی از نمونه‌هایی که متأسفانه تاریخ‌دقیقی از حیات و سرنوشت او وجود ندارد، پوروشسب پدر زردشت است. اطلاعات ما از پدر زردشت تا بدان‌جاست که با سعایت دیوان و فریب بدخویان چندین بار قصد نابودی زردشت را کرد و هر بار هم شکست خورد.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

این جستار، با بررسی فرّ، ویژگیها و کارکرد آن به چگونگی و چرایی روی برتافتن آن از صاحبانش می‌پردازد. در این جا پی می‌بریم که پوروشسب دارای چه نوع فرّ‌ای بوده‌است، این فرّ چه نشانه‌هایی در زندگی وی داشت و چگونه بود که فرّ از پوروشسب روی برتافت.

پرسش اصلی پژوهش این است که هرچند باورعموم درباره فرّ، بدین گونه است که در صورت سرکشی و انجام فعل ناپسند، فرّ از صاحبش روی برمی‌گرداند چرا درباره روی برتافتن فرّ، از پدر زرتشت صحبتی به میان نیست؟ نگارندگان براساس همین پرسش مبنای تحقیق خود را به جست‌وجو در لابه‌لای متون گذاشته تا بتوانند به چرایی معقول و منطقی دست یابند.

۱-۲. پیشینه پژوهش

کتاب‌ها و مقالات بسیاری درباره اسطوره، فرّ و انواع آن به رشته تحریر درآمده، اما تاکنون تألیفی که به بررسی وجود فرّ در پدر زردشت و اینکه چرا با توجه به فریبکاری و ظلمی که او در حق فرزندش می‌کند، فرّ از او روی برنمی‌تابد، نپرداخته و این پژوهش برای نخستین بار به چنین موضوعی پرداخته‌است. علاوه بر اوستا که مهم‌ترین اثر زردشت و

قطعاً موثّق ترین منبع درباره زردشت است، کتاب‌هایی که در زمینه اسطوره و ایران باستان نوشته شده‌اند، همه به عنوان منابع دست دوم از اهمیت بسیاری برخوردارند. پورداوود (۱۳۷۷) در *یشت‌ها جلد دوم*، ضمن ترجمه کامل زامیادیشْت - تنها یشت مختص فرّه - مبانی نظری فرّه را به طور کامل بیان کرده است و به تجزیه و تحلیل کامل این واژه، پرداخته است. ابوالعلاء سودآور (۱۳۸۴) در کتاب *فرّه ایزدی در آیین پادشاهی ایران باستان*، به بررسی سیر تحوّل نمادهای گوناگون فرّه، از قبیل قوچ و شمس در میان کتیبه‌ها و متون ادبی پرداخته است. پژوهش سودآور از جهت گردآوری شواهد تاریخی، شایان توجه است، اما فاقد مبانی نظری خاص و علمی است.

رحیم شایگان (۲۰۱۳) در کتاب *ایدئولوژی سیاسی ساسانیان*، تحوّل فرّه ایزدی را تبیین نموده است. این پژوهش علی‌رغم اینکه در نوع خود خاصّ و بی‌نظیر است، اما نویسنده در آن، برای مفهوم عمیق فرهنگی و اجتماعی فرّه در جهان‌نگری ایران باستان، اهمیت بسزایی قائل نشده است.

ژاله آموزگار (۱۳۸۷) در مقاله «فرّه این نیروی جادویی و آسمانی» از مجموعه مقالات *زبان، فرهنگ و اسطوره* به مقوله‌بندی کامل فرّه، پرداخته است؛ این مقاله در نوع خود بی‌نظیر است و بی‌شک حاوی تمام دیدگاه‌ها در خصوص فرّه، به لحاظ مفهوم، ریشه‌شناسی، انواع و اقسام و تجلیات فرّه است.

زرشناس (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با عنوان «عناصری از یک قصه سغدی مانوی» از کتاب *جستارهایی در زبانهای ایرانی میانه شرقی* ضمن ارائه و توضیحات کامل پیرامون مفهوم لغوی و اصطلاحی فرّه در اوستا و سغدی، ریشه‌شناسی و انواع فرّه، گزارشی نیز از جنبه‌های تصویری و نوشتاری واژه فرّه بر سکه‌های شاهان کوشانی ارائه نموده است. پروفیسوریلی مقاله‌ای مفصّل در خصوص «فرّه»، به نگارش درآورده که با استفاده از منابع اوستا و پهلوی، مانند دینکرد و بندهشن، به تجزیه و تحلیل واژه فرّه، در اوستا و خارج از کتب اوستا، پرداخته و در کتابی با عنوان *Zoroastrian Problems in the Ninth Century Books* (Bailey, 1971) به چاپ رسیده است. زرنر (۱۳۸۸) با کتابی تحت عنوان *طلوع و غروب زرتشتی‌گری و نیولی* (۱۹۹۱) با مقاله «فرّه»، از جمله مستشرقانی به‌شمار می‌روند که پژوهش‌های ارزنده‌ای درباره خاستگاه و خویشکاری فرّه، انجام داده‌اند. انتقاد به این پژوهش‌های شرق‌شناسانه، بیشتر معطوف به تحمیل بینش پوزیتیوسیتی (positivistic) به تاریخ ایران باستان بوده است.

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

دو موضوع اهمیت این پژوهش را برجسته می‌کنند: نخست جای خالی پژوهشی منسجم و مختص فرّه پوروشسب و دوم این که مفهوم فرّه که به عنوان یکی از اساسی‌ترین مفاهیم

زرتشتی باوری است که همزمان در دین و سیاست آن روزگار ریشه دوانده بود، با بررسی‌های بنیادین به‌ویژه در فردی چون پوروشسب که از نخستین دارندگان فرّ و نیز پدر پیامبر این دین بود، روشن‌تر خواهد شد.

۱-۴. روش پژوهش

نگارنده با نگاه به مفهوم فرّه و ویژگی‌های آن، به روش تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای مفهوم یادشده را بررسی کرده‌است. روش کلی پژوهش تحلیل و مقایسه منابع دست اول و دست دومی بود که به فرّه پوروشسب، پدر زرتشت، پرداخته‌اند. با تکیه بر این منابع، فرّه پوروشسب، چگونگی آن و به‌ویژه ماندگاری آن نزد پوروشسب بررسی شد.

۲. بحث و بررسی

ارتباط و همبستگی فرّه (x^varənah-) با نور از نکات قابل تأمل است، زیرا چهره‌های مادی و معنوی فرّه، بیش از همه نور و هاله نور را به ذهن می‌آورد. ایزد مهر را با هاله‌ای از نور مجسم می‌کنند و آن هاله را نشانه‌ای از فرّه می‌دانند. افسانه‌های فراوانی درباره قهرمانان یا مادرانشان هست که در زمان زایش، نوری از آنان برمی‌تابد. در کارنامه اردشیر بابکان آمده‌است که بابک، ساسان را که فرّه کیانی و مؤبدی دارد، در خواب می‌بیند که نوری از سرش برمی‌تابد. هاله‌ای از نور که در تصاویر ایزدان و برخی از فرمانروایان بر دور سر دارند نمادی از فرّه است و اساس هاله نور بر دور سرمقدّسان، در بیشتر ادیان نیز ناشی از این مقوله است (آموزگار، ۱۳۸۷: ۳۵۵).

در سرگذشت زردشت نیز فرّ با نور و روشنایی و آتش، ظهور می‌کند. در داستان تولّد زرتشت، فرّه، به شکل آتشی که به اطراف نور می‌پاشد، ظاهر شده‌است. این آتش از روشنی بی‌آغاز فرود آمده و چهل و پنج سال پیش از آنکه زرتشت به هم‌پرسیگی اورمزد برسد، به آتشی که در پیش مادر زرتشت بوده، آمیخته و فرّه از آن آتش در مادر زرتشت آمیخته‌است (زرشناس، ۱۳۸۰: ۱۴۵). در هم‌سخنی‌اش با اورمزد، در بامداد روز پانزدهم اردیبهشت، آخرین روز از گاهنبار بهاری، زرتشت برای فشردن هوم به کنار رود «دایتی» (dāityā) رفت، زرتشت درون آب‌رفت و چون از آب بیرون برآمد و جامه پوشید، بهمن‌امشاسپند را به پیکر مرد زیبای روشنی دید که جامه‌ای از ابریشم پوشیده بود که هیچ بُرشی در آن نبود، زیرا خود روشنی بود. از زرتشت پرسید «کیستی و آرزوی تو چیست؟ پاسخ داد زرتشت سپیتمانم و آرزویم این است که از خواست ایزدان آگاه شوم. بهمن به زرتشت فرمان داد به انجمن مینوان بالارو». چون زرتشت به بیست و چهار قدمی امشاسپندان رسید به سبب روشنی بزرگ امشاسپندان، سایه خویش را بر زمین نندید (آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۶: ۱۳۶؛ ن. ک: راشد محصل، ۱۳۶۶).

۸۴ / فرّه از پوروشسب روی برتافت یا برنتافت؟

پس از مرگِ زرتشت، نطفه‌های او که در دریای کیانسه (-kaṣaoya) نگهداری می‌شوند تا مادران سه موعود آینده زرتشت را باردار کنند، به فرّه تشبیه شده‌اند. این فرّه‌ها، هم‌چون چراغ در بُن دریا می‌درخشند (آموزگار، ۱۳۸۷: ۳۵۴). از مطالب بالا چنین برمی‌آید که اساس فرّ و یکی از نشانه‌های تجلیات آن، نور بوده‌است.

۲-۱. فرّه

فرّه، نیرویی کیهانی و ایزدی و هاله‌ای سوزان و درخشان است. فروغی است ایزدی و ودیعه‌ای است الهی که برای صاحبش زندگی طولانی، موفقیت، قدرت و دارایی و اقبال را به همراه می‌آورد. فرّه همچنین نماد مشروعیت لاهوتی شاه‌آرمانی (Idealking) و نشان فروزان شهریاری است (Baily, 1971: 29-31; Gnoli, 1999). فرّه با ستارگان و روشن‌فلکی، اهورامزدا، امشاسپندان و ایزدان، ارتباط دارد و به مفهوم نیروی حیات بخش خلاق نیز با آب‌های دریای فراخکرت و رودخانه هیرمند (Haētumant) و هوم و تخمه موجودات مرتبط است. بنابراین مفهومی به معنای حالت بالقوه و نطفه‌ای و جنینی دارد که دوشن‌گیمن (Duchesne Guillemin) در آن عناصر مایع آتشین و تخم حیات، یعنی عناصری از فیزیولوژی ابتدایی را که در یونان و روم و هند نیز رایج بوده‌اند، بازساخته‌است. بنابراین فرّه، جزئی از ماهیت انسانی و الهی است که وظیفه شخصی (خویشکاری) را به انسان محوّل می‌کند (نیولی، انواری و رضی، ۱۳۹۱: ۱۰۶-۱۰۷).

فرّه در وجود هرانسانی به امانت گذاشته شده‌است، تا او را درانجام اعمالی که با وظیفه و حرفه آدمی مطابقت دارد، یاری کند و چون فرّه، آنان را ترک کند، نیکبختی از آن‌ها روی برمی‌تابد. فرمانروایان، موبدان، آریایی‌ها، زرتشت و...، فرّه مخصوص به خود را دارند. اگر فرّ، این فروغ ایزدی به دل هر شخصی بتابد، از همگنانش برتری می‌یابد (پورداوود، ۱۳۷۷، ج ۲: ۳۱).

در شرایطی فرّه، از همراهی دارنده خود سربازمی‌زند و آن زمانی است که جایگاه خود را مناسب نمی‌یابد و در آن صورت، از صاحب خود می‌گریزد؛ همان‌گونه که فرّه کیانی از جمشید گریخت (آموزگار ۱۳۸۷، ۵۶۵). دریای فراخکرت^۲ (vōuru.kaša-)، بستر فرّ، شمرده شده‌است (پورداوود، ۱۳۷۷ ج ۱: ۵۱۲).

«فرّه‌ای که اهورامزدا آن را خلق کرده، همواره مورد ستایش و احترام است. براساس یشته‌ها، این فرّ بر هر که بتابد، به یمن و برکت آن به پادشاهی رسد و در نعمت روزگار گذراند. آسایش گستر و دادگر شود و از نیروی آن به کمالات نفسانی و روحانی آراسته شده، از سوی خداوند برای رهنمایی مردمان برانگیخته گردد و به مقام پیغمبری رسد. ... آنکه مؤید به تأیید ازل باشد، خواه پادشاه و خواه پارسا و خواه نیرومند و هنرپیشه، دارای فرّ باشد.» (همان)

این گفته تأییدی بر این مطلب است که فرّه، از جانب پروردگار به بندگان عطا می‌شود (پورداوود، ۱۳۷۷، ج ۲: ۳۱۵). در زامیادیش/کیان‌یشت/خورنه‌یشت، از فرّه به عنوان فروغی نیرومند که آفریده اهورامزداست نام برده شده است. مهم‌ترین اثری که مبانی نظری فرّه را به طور کامل بیان کرده، اثر نیایش‌گونه دوره باستان؛ یشت‌هاست که بخش نوزدهم آن، درباره تعریف فرّه، لزوم وجود آن برای پادشاهی، فواید و اثرها، نحوه دستیابی و محرومان از فرّه است. آثار دیگر پهلوی همچون کارنامه اردشیر بابکان، روایت پهلوی، دینکرد، زند

بهمن‌یسن، مینوی خرد، یادگار زیران و... نیز هر کدام در مورد فرّه، اشاراتی دارند. در اوستا تنها از سه فرّه زرتشت، فرّه ایرانی و فرّه کیانی، یاد شده است. فرّه زرتشت جنبه و صبغه تماماً دینی و لاهوتی دارد، اما فرّه آریایی یا ایرانی وجهه ملی فرّه به شمار می‌آید که خاص عموم ایرانیان بوده و سبب برخورداری آنان از مواهبی مانند چهارپایان، گله، رمه، ثروت، شکوه، خرد و دولت می‌شود (ن.ک: بهار، ۱۳۹۰: ۱۰۹؛ راشد، ۱۳۶۸: ۲۵۹، ۲۶۶). فرکیانی نیز همان فرّشاهی است، فروغ‌الهی و خدادادی است که هر کس آن را به دست آورد، به تقدّس معنوی و شکوه‌شاهی می‌رسد (احمدوند، ۱۳۹۵: ۹). در اوستا، در زامیادیش، اهورامزدا به زردشت هشدار می‌دهد که «هر آدمی» باید جویای فرّباشد تا بهروزی و پیروزی نصیبش شود. به عبارتی دیگر، فرّه خاص افراد به خصوصی نیست و همه کس می‌تواند از آن برخوردار شود (سودآور، ۱۳۸۳: ۵).

۲-۱-۱. فرّه موبدی و پیامبری

این فرّه، ویژه دین مردان است. این فرّه در آنان نماد دانایی است. اهورامزدا در بندهشن خود را آثرون (āθrvan) یا موبد خوانده است. این فرّه برای دیگران ناگرفتنی است و نمود بارز آن در وجود زردشت جلوه می‌کند. فرّه پیامبری او از روشنی‌های بی‌پایان از جایگاه اهورامزدا به خورشید می‌آید، از خورشید به ماه، از ماه به ستارگان و از ستارگان به آتش می‌رسد که در خانه «زوئیش» (zōiš) و «فراهیم‌روان» (frāhīm-ruwān) که مادر و پدر زردشت هستند، روشن است. فرّه پیامبری زرتشت از این آتش، در لحظه تولد، وارد بدن دوغدو می‌شود و درخشندگی خاصی بدو می‌بخشد. این نور تا زمان زایش زردشت با دوغدو همراه است و پس از زایش زردشت همراه با او خواهد بود. این فرّه، زردشت را در برابر اهریمن و دشمنان نگاهبانی خواهد کرد، به دلیل وجود این فرّه است که دیوان، موفق نمی‌شوند او را نابود کنند و یا مانع گسترش دین او شوند (آموزگار، ۱۳۸۷: ۳۵۴).

۲-۱-۲. فرّه قهرمانی یا پهلوانی (کیانی)

این فرّه، نخست به فرواک فرزندان سیامک می‌رسد، سپس نصیب هوشنگ پیشدادی می‌شود. با نیروی این فرّه است که هوشنگ می‌تواند بر هفت کشور شهریاری کند. این فرّه سپس به تهمورث می‌رسد و پس از آن به جمشید. این درحالی است که جمشید پس از

۷۰۰ سال فرمانروایی، غره شده، هرچند در پناه این فرّه، دوران فرمانروایی او سراسر نعمت و فراوانی است اما به سبب دروغی که می گوید، فرّه از او روی برمی گرداند. بنابراین فرّه در سه نوبت و در سه بخش به صورت مرغی به پرواز درمی آید و چون فرّه از جمشید می گریزد، ضحاک (-aži.dahāka) آن را می گیرد ولی آتش آن را از دست ضحاک نجات می دهد. همچنین فرّه از کی کاووس نیز می گریزد. فرّه که به کیانیان می رسد، از کی قباد آغاز می شود و در کی کاووس جایگزین می شود. این فرّه به سیاوش می رسد که با آن می تواند کنگ دژ را بنا کند؛ سپس به کیخسرو می رسد که شکست ناپذیری می شود و سرانجام به امشاسپندان که آن را به گشتاسب می رسانند که دین زردشت در پناه او اوج خواهد گرفت و در پایان فرّه در وجود سوشیانت (saošyant) پیروز و دیگر یاران، جای خواهد گرفت که به هنگام خود جهان را نو سازند (آموزگار، ۱۳۸۷: ۳۵۰-۳۶۱).

فرّه در معنای عام، نه تنها نمی تواند انحصاری باشد، بلکه ضرورتاً، واجد خصلتی عام است، زیرا باید بر کارکرد خاص هر طبقه و شأن اجتماعی منطبق شود، اما فرّه کیانی چیزی نیست که هر کسی را یارای بهره مندی از آن باشد، از این رو فرّه کیانی یا فرّه ایزدی، سرشتی موروثی دارد، نه اکتسابی (مقیمی زنجان، ۱۳۹۲: ۱۸۵-۲۰۸).

۲-۱-۳. فرّه ایرانی

فرّه ایرانی یا فرّ آریایی یا شکوه و جلال سلطنت ایران، نصیب کسی می شود که راستی دوست و درست کردار باشد (پورداوود، ۱۳۷۷، ج ۲: ۲۰۳).

پس جوهر فرّ، چه کیانی باشد چه ایرانی، چه شاهانه باشد چه مردمی، از ماده نوراست و تنها در افراد مختلف شدت و ضعف دارد، اما نفس باید قابلیت پذیرش نیروی روحانی و نورانی فرّه را پیدا کند. این نیروی ایزدی، جوهری سراسر نور محض است که مخلوقات اورمزد را در مبدأ خود به وجود آورده است و اهورامزدا از طریق آن مخلوقات بی شمار و نیک و زیبا و اعجاب انگیز و سرشار از حیات تابناک را خلق کرده است و تا پایان دهر هم در کار است. (پورنامداریان، ۱۳۷۵: ۲۹۸)

تفسیر دیگری از فرّه، باقی مانده است که نشان دهنده ارتباط این واژه با واژه خرد یا عقل می باشد. در نوشته های پهلوی که املائی بس نامشخص دارند، هزوارش فرّه، (GDH) و روان (NSMN) هر دو به یک صورت درآمده اند و از این جا اشتباهات عظیمی در قرائت متن و دریافت مسائل مورد بحث زرتشتی پدید آمده است و از آن جمله این که فرّه، مسئول خویشکاری یا وظایف محول شده اصلی به انسان است، در حالی که این روان است که باید خویشکاری بورزد و در برابر اعمال خود مسئول است و اصولاً روان- و نه فرّه- برای خویشکاری کردن آفریده شده است و بهره وری از فرّه، فقط پس از ورزیدن خویشکاری حاصل می شود که وظیفه روان است. بر اثر اشتباهاتی که در ترجمه و دریافت متن های

زرتشتی در این زمینه راه یافته است، این اعتقاد به وجود آمده است که در آغاز، با تن انسان فره‌ای آفریده شد، درحالی که چنین نیست. فره با انسان آفریده نمی شود. انسان می تواند دارای فره باشد یا نباشد و حتی اگر کسی فره را به دست آورد. ممکن است آن را از دست بدهد، درحالی که با هر انسان روانی آفریده شده است که بر اثر انجام دادن یا ندادن وظایف عمومی و خصوصی خویش - خویشکاری - به بهشت یا دوزخ می رود و این روان است که در این جهان انسان را سعادت مند و فرهمند یا بی سعادت و بی فره می کند. از نوشته های پهلوی برمی آید که فره، بعدها در دوران ساسانی با «بخت» معنایی برابر یافته است. سپس، هنگامی که جامعه طبقاتی شد، فره نیز مفهومی طبقاتی یافت (بهار، ۱۳۸۶: ۱۵۶).

براساس مطالب فوق، ما با انواع گوناگون فره در فرهنگ کهن ایران و متون پهلوی - جدا از سه فره ذکر شده در اوستا، روبه روهستیم: ۱. فره ایزدی ۲. فرکیانی یا فرشاهی ۳. فره آریایی یا فره ایرانی ۴. فره موبدی و پیامبری ۵. فره همگان و... (آموزگار، ۱۳۸۷، ۳۵۲-۳۵۴). از این میان، به دلیل وسعت مطلب و محدودیت فضا، تنها به فره همگان اشاره می نمایم: در متن های پهلوی؛ فره، مترادف خویشکاری است، کشاورزی که به آیین کشت می کند، نگارنده ای که درست می نگارد، همه دارای فره هستند و اگر خویشکاری خویش را به جای نیاورند، فره از آنان روی می تابد و نیکبختی آنان را ترک می کند. شهرها، ده ها، خانه ها و درخت ها نیز فره مخصوص به خود را دارند (آموزگار، ۱۳۸۷: ۳۵۴ و ۳۵۵).

پیامی که فره، درصدد اشاعه و ترویج آن در میان طبقات اجتماعی است گویا و روشن است. فره، شعاع درخشانی از انوار الهی و حلقه اتصال مینو و گیتی است و شاه نماینده اهورامزدا، کارگزار اشته و نگهبان نظم زمینی به شمار می رود. فره در این نظم عمودی، منطق متصّل طبقاتی را ترویج می کرد و مشروعیت می بخشید و حفظ تمایز میان طبقات اجتماعی شرط ضروری حفظ نظم و ثبات تلقی می شد و حفظ پاکی و خلوص طبقات فرودست و نگاه داشتن مردم در جایگاه اجتماعی و طبقاتی شان براساس فره، تبیین الهیاتی و توجیه مذهبی می شد. توده های مردمی، فراخی نعمت و آبادانی کشور را به دادگری شاه و بلاای طبیعی را به بیدادگری شاه نسبت می دادند (مجتبایی، ۱۳۵۲: ۱۱۰-۱۱۱؛ ن. ک: احمدوند و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۵-۱۶).

با این شرح مختصر و اجمالی درباره چیستی فره و کلیاتی که درباره انواع فره، ذکر شد، به ادامه بحث می پردازیم.

۲-۲. پوروشسب

«پوروشسب» (Purušasp) پدر زرتشت و فرزند پتیریتربسب (patiritarasp) از خاندان سپیتمان است. او چهارمین کسی بود که هوم را فشرده و به پاداش این عمل نیک، صاحب پسری چون زرتشت گشت. او بر ساحل رود داراجه (drājah) در ایرانویج (airyan.wīj)

خانه داشت. پس از ازدواج با دُغدو (duḡdu) او سال‌ها در آرزوی پسری بود که آثرون، ارتشتار و واستریوش (vāstrya-) باشد. به‌همین جهت بهمن و اردیبهشت امشاسپند، پوروشسب را وامی‌دارند که به‌دنبال ساقهٔ هوم (-haoma) برود. پوروشسب به‌سوی رود دائیتی می‌رود. با معجزه‌ای به آن درخت بلند دست می‌یابد. هوم را برمی‌گیرد و به نزد دوغدو می‌آورد و به او می‌سپارد. پوروشسب ساقهٔ هومی را که فروهر زردشت در آن است می‌ساید و با آن شیر گاو می‌آمیزد. او و دوغدو از این شیر آمیخته با هوم با وجود مخالفت دیوان می‌نوشند. فرّه، که در تن دوغدوست؛ با فروهر و جوهر تن زردشت یکی می‌شود و از هم آغوشی آن دو، نطفهٔ زردشت بسته می‌شود. زردشت در هنگام ولادت به‌جای گریه، می‌خندد و دیوان پدر را می‌فریبند که پسری خُل و از درون تباه‌دارد، به‌طوری‌که پوروشسب به اغوای دیوان چندین بار تلاش می‌کند تا کودک خود یعنی زردشت را ازین-بیرد (قلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۵۶). با توجه به سرگذشتی که در دست داریم، فرّه، در تن همسر پوروشسب است و از او به زردشت انتقال می‌یابد. «آفریدگار فرّه زردشت را از طریق مادر مادر به زردشت منتقل کرد. چون از اورمزد فرمان رسید و آن فرّه از «مینو» به «گیتی» و به سوی مادر مادر زردشت آمد» (آموزگار، ۱۳۸۶: ۵۹).

با وجود همهٔ کارشکنی‌هایی که دیوان علیه مادر مادر زردشت روا می‌دارند، اما سرانجام فروهر از طریق هوم به پدر و مادر زردشت می‌رسد (همان: ۶۲)؛ بنابراین «آفریدگار گوهر تن زردشت را از طریق آب و گیاه به تن پدر و مادرش منتقل کرد و هنگامی که فرمان داد، آن گوهر تن زردشت به تن پدر و مادرش رسید و معجزهٔ بزرگی بر بسیار کسان آشکار شد» (همان: ۶۷). هر چند خود پوروشسب هم از آن شیر هوم نوشیده و طبیعتاً باید از آن فرّه، بهره‌مند می‌گشت، اما بنا بر دلایلی چون موروثی بودن فرّه، یعنی انتقال آن از طریق مادر به زرتشت و نیز عدم بروز تجلیات ظاهری فرّه، چون نور در پوروشسب و منصب‌نداشتن پوروشسب، می‌توان گفت که وی از ابتدا از موهبت فرّه ایزدی بی‌بهره بوده-است.

نگارندگان این پژوهش، با تکیه بر این جمله که «بهره‌وری از فرّه، فقط پس از ورزیدن خویشکاری حاصل می‌شود» و نیز بنا بر توصیف ارائه‌شده از مفهوم فرّه همگان که در قسمت قبلی بدان اشاره گردید، معتقدند که پوروشسب دارای فرّه همگان بوده‌است و دربی انجام خویشکاری یعنی تقدیس و فشردن گیاه هوم و به پاداش آن عمل، صاحب فرزندی چون زرتشت گردیده‌است. اما اینکه چرا با وجود خبث و بدطینتی که در حق فرزندش روا می‌دارد، فرّه از او روی برنمی‌تابد و دوش فرّه (duš-farrah) نمی‌گردد، هنوز جای سؤال است.

۲-۳. زندگی زردشت

براساس نوشته‌های بازمونده از آن دوران، نام خاندان زردشت «سپیتمه» یا «سپیتامه» (spītamān)، نام پدرش پوروشسپ و نام مادرش دوغدو و نام پدر بزرگش هیچتسپه (Hičataspa) بوده است (آموزگار و تفضلی؛ ۱۳۷۱: ۲۳). چهل و پنج سال پیش از آنکه زرتشت به هم‌سخنی اورمزد رسد، هنگامی که فرینی (Frēnī)، مادر زرتشت را؛ که دوغدو می‌نامیدند، به دنیا آورد. فرّه زرتشت به شکل آتش، سه شب در اطراف همه گذرگاه‌های خانه پیدا بود. بعدها هنگامی که زرتشت زاده شد اهریمن، سپاهبدانی را برای نابودی وی برگزید، عمل مقابله از سوی ایزدان، اساساً برعهده فرّه بود که در هنگام زایش او به صورت آتش آشکار شد و چون پرتو و فروغ آن تا جاهای دور می‌تافت، دیوان، راهی برای نابودی‌اش نیافتند (آموزگار، تفضلی؛ ۱۳۸۶: ۱۲۴).

هنگامی که زرتشت در شکم مادر، پنج‌ماه و بیست‌روزه بود، شبی دوغدو در خواب می‌بیند که ابری سیاه و تیره، خانه او را فراگرفته و از آن ابر، ددان باریدند و یکی از آنان، شکم او را درید و زرتشت را بیرون کشید تا بدرد، ولی زرتشت به سخن آمد و به مادر خود گفت: «ترس که مرا ایزد یاور است» در همان لحظه، جوانی از میان بلندای آسمان جمشیدوار روانه شد، که شاخی در دستش بود، آن جوان زرتشت را بغل گرفت و دوباره در شکم مادر نهاد و به دوغدو گفت: «از هیچ چیز مترس که دادار گیتی نگه‌دار اوست. او پیامبر باشد و به داد و عدلش، جهان یکسره بنازد» جوان این را گفت و ناپدید شد. اخترشناسان تعبیر خواب دوغدو را چنین کردند: آن شاخ روشن، فرّه ایزدی است که پیامبری آورد (یعنی زرتشت پیامبر خواهد شد). دوغدو راز خویش را به پوروشسپ گفت و این مژده را به او داد. چون هنگام زایش زرتشت رسید «آن فرخ‌مرد هنگام زادن خندید. این نخستین معجزه زرتشت بود و از خنده او پدر در شگفت شد و در دل گفت این فرّه ایزدی اوست؛ چون هر فرزندی در هنگام تولد می‌گیرد. پوروشسپ نام او را زرتشت نهاد و همه جادوگران آن روزگار، این را آفتی برای خود دانستند» (آموزگار، تفضلی؛ ۱۳۸۶: ۱۶۶). بنابراین روایت، پوروشسپ از پیش در جریان زاده شدن زرتشت فرخ‌مرد و رسالتش بوده است.

۲-۴. روی برتافتن فرّ

همان‌گونه که فرّ در زمان مجال و بروز به شکل نور و روشنایی ظهور و بروز می‌کرده، در هنگام روی برتافتن نیز به مظاهر مختلفی درمی‌آمده است؛ برای نمونه فرّه از جمشید به شکل مرغی که مرغ وارغن (vārəγna) نام دارد، رهامی شود و یا در شکل غُرمی (میش کوهی) در پی اردشیر بابکان روان بود تا سرانجام به وی پیوست. اما، درباره وجود فرّه در پدر و مادر زردشت و اینکه چرا با وجود همکاری پدر با دیوان برای نابودی زردشت، این فرّه از پدر نگرینخته، می‌توان به نکات دیگری اشاره کرد:

نخست اینکه خندیدن زرتشت به هنگام تولّد یافتن، از کارافتادن و مرگِ جادوگرانی که در هنگام تولّد و کودکی زرتشت به قصد نابودی بر او می‌تاختند، تسلیم کردن زرتشت به جادوگران از جانب پدر برای نابودی وی و سربلند بیرون آمدن زرتشت از این بلایا، همگی سلسله‌ای از معجزات بودند، تا بزرگی و خارق‌العاده بودن زرتشت برای همگان آشکار شود. حتی خود جادوگران نیز، درمانده و شگفت‌زده شده بودند و اذعان می‌داشتند «که زرتشت با چاره‌خواهی ما، تباه‌نمی‌گردد، زیرا فرّه‌ایزدی نگاهبانش است. «بهمن» او را به نزد خدای خواهد برد و راز هر دو جهان بر او آشکار می‌شود و پادشاهی چون گشتاسب او را یاری خواهد کرد.» پوروشسب از شنیدن این سخنان همانند دیگر پدران دردل شادمان می‌شد (آموزگار، تفضلی؛ ۱۳۸۶: ۱۶۸). این تنها شادمانی یک پدر نبود. وی اعتقادی راسخ داشت که فرّه‌ایزدی اهداشده از جانب اهورامزدا به زرتشت، دارای ویژگی حفاظت از جان می‌باشد؛ یعنی جان شخص پُرفرّه (فرهمند) مانند زرتشت در حفاظت کامل فرّ است. ظاهراً این فرّ، چنان نیرویی دارد که علاوه بر شخص فرهمند نزدیکان و وابستگان و حتی جانوران را هم در برابر خطر و بلا محافظت می‌کند.

دوم اینکه به ظاهر، جادوگران اندیشه و ذهن پوروشسب را درخصوص فرزندش، تباه‌می‌کردند، به طوری که او خود از جادوگران، مرگ زرتشت را می‌خواست و درباره کشتن کسی که از نابود کردنش «بیزار» بود از جادوگران سؤال می‌نمود. کلمه «بیزار» را در متون پهلوی، می‌توان «آبی‌چار» (abī-čār) به معنی «ناچار» معنی کرد (آموزگار، تفضلی ۱۳۸۶: ۷۴)؛ یعنی پوروشسب در مقابل اتّفاقات ناگواری که از معجزات زرتشت برای جادوگران و دیوپرستان رخ می‌داد، بنابه خواست آنان و برای تلافی از سوی آنان، زرتشت را از روی ناچاری در اختیار آنان می‌گذاشت، هر چند بنا بر شواهد، همچون حضرت ابراهیم که اسماعیل را به مسلخ می‌بُرد و می‌دانست که نتیجه کار هر چه باشد، چون به اذن - و خواست خداست؛ خیر خواهد بود، پوروشسب نیز خود یقین داشت که هیچ اتّفاق ناگواری برای فرزندش رخ نخواهد داد و فرّه‌ایزدی زرتشت، همواره نگاهدار اوست. به عبارتی دیگر، پندار نیک که مقدّم بر کردار نیک است از جانب پوروشسب رعایت شده است. اگرچه در کردار، اعمالی (آزمایشاتی ناخوشایند) علیه فرزندش انجام داده است، اما نیت و پندار او مُبرّی از هرگونه سوءنیت شخصی علیه زرتشت بوده است و نمی‌توان اعمال وی را در مغایرت با خویشکاری اش یافت.

سوم، پوروشسب که در فرزند خود حالات و رفتاری جدا از کودکان دیگر می‌دید، همواره بر آن بود که به چاره‌جویی پردازد. این رفتار چاره‌جویی، از سوی یک پدر طبیعی است. بدون شک پوروشسب، زرتشت را دوست می‌داشت؛ چراکه ثمره زندگی اش و پاداش رنج و سختی هایش بود، وانگهی زندگی زرتشت در ظاهر و باطن در تمامی هدف‌ها

و راه‌ها با زندگی پوروشسب در آمیخته بود. زرتشت که از کودکی فرّه‌ایزدی داشت از همان دوران در مقابل اعمال ناخوشایند پدرش به ستیز برمی‌خاست و او را آگاهی می‌بخشید. این ستیز نه تنها به دلیل نادرست بودن برخی از اعمال پوروشسب بود، بلکه جزء وظایف زرتشت به عنوان پیامبر آینده بود؛ «چنانکه بعد از پیامبری او، دیوان که پیش از آن آشکارا در جهان راه می‌رفتند، کاهش یافتند و در حالی که کالبدشان شکسته شده بود در زیر زمین نهان شدند و گمراهان با این کار، به زرتشت ایمان آوردند» (آموزگار، تفضلی ۱۳۸۶: ۱۱۰).

چهارم، هنگامی که زرتشت هفت‌ساله بود، روزی پیری خردمند و هوشیار به نام «برزین کروس» (Barzin.koros)، به خانه پوروشسب آمد و از او خواست که زرتشت را به‌وی بسپارد تا او را چون فرزند شایسته‌ای پرورد و از شور و شرّ دور نگاه‌دارد (آموزگار، تفضلی؛ ۱۳۸۶: ۱۶۹). پوروشسب چنین کرد و بدین‌گونه زرتشت تا مدت‌ها، از گزند دیو و جادو رهایی پیدا کرد. اگر پوروشسب واقعاً خواهان نابود کردن فرزندش بود، پیشنهاد دور کردن زرتشت را از فتنه نمی‌پذیرفت.

فرجام سخن اینکه، فرّه که در ایران باستان به عنوان مفهومی که هم‌زمان ریشه در دین و سیاست دارد، جایگاه ویژه‌ای داشت، اسطوره‌ای با مضامین و درون‌مایه‌های ژرف و عمیق - در جهان‌نگری زرتشتی و هستی‌شناسی مزدایی ایران باستان به‌شمار می‌رفته است (احمدوند و دیگران، ۱۳۹۵: ۹). اسطوره فرّه نیز مانند دیگر اساطیر، گاهی به‌ظاهر، حوادث تاریخی را روایت می‌کند، اما آنچه در این روایت‌ها مهم است صحت تاریخی آنها نیست بلکه مفهومی است که شرح این داستانها برای معتقدان آنها در بردارد (آموزگار، ۱۳۸۶: ۴). از سوی دیگر اسطوره، تجسم احساسات آدمیان است به‌گونه‌ای ناخودآگاه، برای تقلیل-گرفتاریها یا اعتراض به اموری که برای ایشان نامطلوب و غیرعادلانه است و چون آن را تکرار می‌کنند آرامشی به آنها دست می‌دهد. تکرار این داستانها که در قالب نوعی آیین دینی برگزار می‌شود به آنها حقانیت و واقعیت می‌بخشد. اسطوره همچنین نشانه‌ای از عدم آگاهی بشر است از علل واقعی حوادث (آموزگار، ۱۳۸۶: ۵). این ویژگی‌ها در اساطیر ایرانی و از جمله اسطوره فرّه نیز متجلی است. داستان‌های کهن مربوط به هزارها سال پیش مردم سرزمین ما، به‌طور شفاهی و سینه‌به‌سینه نقل شده تا سرانجام به‌صورت نوشته درآمده است. این نوشته‌ها تصویرهایی به‌دست می‌دهند از دورانی که نه تاریخ می‌تواند درباره آنها قضاوت کند و نه باستان‌شناسی، و جای پای آنها را فقط در اسطوره‌هایی همچون اسطوره فرّه، می‌توان یافت (آموزگار، ۱۳۸۶: ۵).

۳. نتیجه گیری

بنابر داده‌های به دست آمده، از آنجا که در اوستا از سه نوع فرّه زرتشت، فرّه کیانی و فرّه ایرانی یاد شده و نیز در متون پهلوی و شاهنامه، افزون بر اینها از فرّه ایزدی، فرّه همگان، فرّه ایران شهر و ... نیز یاد می‌شود، هرچند که به ظاهر پوروشسب به سبب سعایت و بدطینتی دیوان فریب آنها را می‌خورد و قصد نابودی زردشت را دارد اما اشاره‌ای به برتافتن فرّه، از وی نشده است. این اشاره نشدن، می‌تواند بدین سبب باشد که پوروشسب از آغاز از موهبت فرّه ایزدی برخوردار نبوده و برتافتن فرّه، برای کسانی بوده که به مشروعیت و تاییدیه الهی، به عبارتی دیگر برخوردار از موهبت فرّه ایزدی و فرّه شاهی، نیاز داشتند که مخصوص پادشاهان بوده است. از همین رو براساس اندیشه شاهی آرمانی، هرگاه شاه گمراه می‌شده، مردمانش نیز گمراه می‌شده‌اند و نمونه بارز آن در داستان جمشید و ضحاک است. جمشید پس از ۷۰۰ سال حکومت، گمراه می‌شود و پس از او مردمانش نیز گمراه شده، به ضحاک از سرزمین عرب متمایل می‌شوند. این درحالی است که پدر زردشت منصبی نداشته و تنها به سبب خویشکاری و برخوردار بودن از فرّه همگان و فضایل نیکی که پیش از تولد زردشت به آنها اهتمام ورزیده، آرزویش برآورده، صاحب فرزندی روحانی می‌شود و فرّه نیز در وجود زردشت تجلی کرده، با وجود خبث و بدطینتی‌های فراوانی که علیه او می‌شود، باز هم فرّه با او باقی می‌ماند؛ بنابراین کارکرد فرّه‌ها یکسان نبوده و از فردی به فرد دیگر تقسیم بندی خاصی داشته است.

افزون بر این، پوروشسب از طریق رؤیای صادقی که دوغدو (همسرش) به خواب دیده بود، از پیش، در جریان تولد یافتن فرزندش زرتشت بود، که برخوردار از فرّه ایزدی بود و به زودی بر تمام دیوپرستان غالب می‌گردید، پوروشسب به منظور آشکارشدن هرچه بیشتر معجزاتی که نشان پیامبری زرتشت بودند، تن به آزمایش‌های الهی برای از بین بردن فرزندش می‌داده است. داستان پوروشسب و زرتشت، قصه گشتن و خونریزی نیست که منجر به ازدست دادن فرّه همگانی پوروشسب و دوش فرّه گشتن او شود، بلکه داستان ایثار و تسلیم حق بودن است، همانگونه که خداوند می‌خواست، حضرت ابراهیم (ع) را در مورد اسماعیل امتحان کند، امتحانی که بزرگترین و نیرومندترین انسانها را از پای درمی‌آورد، یعنی قربانی کردن فرزند در راه خدا.

یادداشت‌ها

۱. برای ریشه‌شناسی واژه فرّه (ن.ک: Farr, Gnoli: pp: 312-319). در مورد پیوند بین فرّه در روایات زرتشتی و قدرت و نیرو (ن.ک: به Terre Celeste ET Corps. Corbin: p.109). منظور از فرّه، دقیقاً؛

همان است که به شکل هاله‌ای بر گرداگرد سر یا بدن ظاهر می‌شود (برای آگاهی بیشتر ن.ک: Crowns and some Royal Insignia in Early Iran, Azarpay: p. 113)

۲. نام پهلوی اقیانوسی است که در اوستا وارووکش (vouru-kaša-) آمده است. معنی تحت‌اللفظی آن «بزرگ ساحل» و «فراخ کنار» است. دقیقاً مشخص نیست که منظور از فراخ کرت کدام دریاست؛ اما برخی از مستشرقان آن را دریاچه خزر یا آرال پنداشته‌اند. از این جهت فراخ کرت نامیده شده است که دارای هزاردریاچه است. همچنین، سرچشمه اردویسور (Ardvi-Sūr) از آنجا برمی‌خیزد (پورداوود، ۱۳۷۷: ۱۳۵).

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آموزگار، ژاله. (۱۳۸۷). *زبان، فرهنگ، اسطوره*. تهران: معین.
- آموزگار، ژاله. (۱۳۸۶). *تاریخ اساطیری ایران*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
- آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد. (۱۳۸۶). *اسطوره زندگی زردشت*. تهران: کتابسرای بابل.
- احمدوند، شجاع؛ محمداسماعیل نوذری و دیگران. (۱۳۹۵). «فهم تحول و تطور اسطوره فرّه ایزدی از عهد ساسانی تا دوره اسلامی». *مجله تحقیقات تاریخ اجتماعی* (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی). سال ششم، شماره اول، بهار و تابستان، صص ۱-۳۰.
- بهار، مهرداد. (۱۳۸۶). *پژوهشی در اساطیر ایران*. تهران: آگاه.
- پورداوود، ابراهیم. (۱۳۷۷). *یشت‌ها*. ج ۲، تهران: اساطیر.
- پورداوود، ابراهیم. (۱۳۵۶). *یشت‌ها*. به کوشش بهرام فره‌وشی. چ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۷۵). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*. چ چهارم، تهران: علمی و فرهنگی.
- راشد محصل، محمد تقی. (۱۳۶۶). *گزیده های زاد سپرم*. مترجم. تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- راشد، محمدرضا. (۱۳۶۸). «فره در شاهنامه». *مجله جستارهای ادبی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*. شماره ۸۶ و ۸۷، صص ۳۵۷-۳۸۶.
- زرشناس، زهره. (۱۳۸۰). *جستارهایی در زبان های ایرانی میانه شرقی*. تهران: فروهر.
- سودآور، ابوالعلاء. (۱۳۸۳). *قره ایزدی در آیین پادشاهان ایران باستان*. تهران: نشر نی.
- فرنیغ دادگی. (۱۳۹۰). *بندهش*. ترجمه مهرداد بهار. تهران: توس.
- قلی‌زاده، خسرو. (۱۳۸۷). *فرهنگ اساطیر ایرانی*. تهران: وبگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه.

۹۴ / فرّه از پوروشسب روی برتافت یا برنتافت؟

- قلی‌زاده، هادی. (۱۳۹۴). «فرّه ایزدی، دگردیسی‌ها و چگونگی استمرار آن تا عصر صفویه». *فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی* (بهارادب). سال هشتم، شماره چهارم، زمستان ۹۴، شماره پیاپی ۳۰، صص ۱-۳۰.
- مجتبابی، فتح‌الله. (۱۳۵۲). *شهر زیبای افلاطون و شاهی آرمانی در ایران باستان*. تهران: انتشارات انجمن فرهنگ ایران باستان.
- مقیمی زنجانی، شروین. (۱۳۹۲). «امام اسماعیلی ناصر خسرو و شاهی آرمانی در ایران باستان». *پژوهشگاه علوم سیاسی*. سال هشتم، شماره سوم، صص ۱۸۵-۲۰۸.
- نیولی، گرادو. (۱۳۹۱). «فر/فره». ترجمه سعید انوری و سپیده رضی از *دایرةالمعارف ایرانیکا*. مجله علمی-پژوهشی هفت آسمان. شماره ۵۳، بهار ۹۱، صص ۱۰۱-۱۱۸.

ب. منابع لاتین

- Azarpay, G. (1972). "Crowns and Some Royal Insignia in Early Iran". *Iranica Antiqua*, pp. 108-115.
- Bailey, H.W. (1971). *Zoroastrian Problems in the Ninth Century Books*, London: Oxford.
- Corbin, H. (1954). "Terre Celeste et corps de Resurrection d'après Quelques Traditions Iraniennes (Mazdeisme, Ishrāq, haykhisme)". *Eranos Jahrbuch* 22, Zurich.
- Gnoli, G. (1999). "Farr(ah)", in *Encyclopaedia Iranica*, Vol. IX, edited by: Ehsan Yarshater, New York: Bibliotheca Persica

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی